

ВЪТРЕШНАТА ТРАКИЙСКА ОРГАНИЗАЦИЯ И ВОЙВОДАТА ТАНЮ НИКОЛОВ (1920-1925)

Д-р Красимира Узунова

След края на Първата световна война Балканите навлизат в период на дълбока политическа нестабилност, белязана от засилени териториални претенции между държавите в региона. С подписването на Ньойския мирен договор на 27 ноември 1919 г. България е принудена да отстъпи значителни територии. Сред тях е Западна Тракия – област с площ от 8622 кв. км и население около 220 000 души, която е поставена под временното управление на силите на Антантата. Управлението на региона е поверено на френския генерал Шарпи, който ръководи т. нар. автономен режим в „Междусъюзническа Тракия“ в периода от 15 октомври 1919 г. до 28 май 1920 г.¹

В условията на наложеното чуждестранно управление местното население – съставено предимно от българи и турци, започва активно да търси механизми за защита на своите политически интереси и културна идентичност. Още преди официалното подписване на Ньойския договор, на 1 октомври 1919 г., в град Дедеагач (днес Александруполис) се организира 20-хиляден протестен митинг на живеещите там българи като категоричен израз на общественото недоволство и съпротива срещу предстоящото откъсване на региона от терито-

¹ Трифонов, Ст. Българското национално-освободително движение в Тракия 1919-1934. С.1988, 22-123

рията на България.

Наблизането на френски военни части в Западна Тракия на 27 ноември 1919 г., съвпадащо с подписването на Ньойския мирен договор, се осъществява в съответствие с член 48 от договора, който предвижда установяване на временно международно управление от силите на Антата. Преходният режим, ръководен от генерал Шарпи, води до изостряне на политическите противоречия и етническото напрежение, особено сред българското население, което възприема процеса като заплаха за своето национално присъствие, културна идентичност и териториална принадлежност.

Решенията, взети по време на конференцията в Сан Ремо (19–26 април 1920 г.), окончателно предопределят съдбата на Западна Тракия, като постановяват нейното предаване на Гърция. Като основен аргумент се изтъква необходимостта от териториална свързаност между континенталната част на Гърция и Източна Тракия, която също предстои да бъде предоставена на Атина съгласно клаузите на подготвения мирен договор с Османската империя. Така се оформя стратегически коридор, проектиран от победителките в конфликта, с цел консолидиране на гръцкото влияние в региона и утвърждаване на новата следвоенна геополитическа архитектура на Балканите. С това приключват и последните надежди на местното население за автономен статут на Тракия.

Докато съдбата на Западна Тракия все още се изяснява, в съседна Анатолия или Анадола (Мала Азия) се формира нова политическа реалност. На 23 април 1920 г. в Анкара е свикано Великото народно събрание, оглавено от водача на турското националноосвободително движение Мустафа Кемал, което се противопоставя на

чуждата окупация и отстоява принципа на национално самоопределение. Тези идеи намират отзвук и сред турското население в Тракия, което, наред с българската общност, реагира с дълбока тревога и страх от предстоящото предаване на областта на Гърция. Макар между двете етнически групи да се наблюдава известно сътрудничество, породено от общата заплаха, стратегическите им цели не са напълно съвпадащи. Турската страна, съсредоточена върху изграждането на нова държавност в Анадола и Източна Тракия, демонстрира дипломатическа предпазливост спрямо българските стремежи. Въпреки това, в този критичен момент представители на двете общности предприемат координирани действия, мотивирани от стремежа към запазване на териториалната цялост и политическата автономия на региона.

В началото на май 1920 г. представители на България и Турция се срещат в одринския квартал Караагач. От българска страна присъстват А. Попалексов, г-р Ненчев, капитан Бояджиев и П. Мутафов, а от турска – Джафер Тайяр, Фуад бей, Джемал бей, Али Галиб бей, Неджметин бей и други. Целта на срещата е да се координират усилията за противодействие на предстоящата гръцка окупация на региона. Изготвен е двустранен протокол, съдържащ пет точки, очертаващи рамката за съвместна съпротива: Създаване на общо Временно правителство, което да осъществява равноправно управление на автономната територия от български и турски представители; Формиране на съвместна Тракийска армия, съставена от доброволчески чети от двете общности, организирани под общо командване за защита на региона.; Гарантиране на равни права за всички граждани на Западна Тракия, независимо от ет-

ническата принадлежност или религия; Отхвърляне на решенията от Сан Ремо; Търсене на международна подкрепа.²

На 25 май 1920 г. в град Гюмюрджина се провежда нова среща, на която е избрано Временно правителство на националната защита на Западна Тракия. Съставът му включва седем турски и трима български представители. Неговата основна цел е организирането на въоръжена съпротива с цел съхраняване на автономния статут на областта. За министър-председател и министър на финансите е назначен Ахмед Тефик бей. Правителството е структурирано в десет министерства: Министерство на вътрешните работи, ръководено от Хасан Таксин бей; Министерство на войната – Али Фуад бей; Министерство на външните работи – Махмуд Негим; Министерство на правосъдието – Абдул Халим; Министерство на просветата – Джемал бей; както и постът шейх-юл-ислям, заеман от Хюсейн Хюсни. Ключовите постове са заети предимно от турски представители, което отразява демографската картина на региона – приблизително 80 000 турци срещу приблизително 25 000–30 000 българи. Въпреки това правителството е резултат от съвместна инициатива, целяща да обедини усилията на двете общности срещу гръцката експанзия и да защити правата на местното население. В състава на формираното българо-турско правителство влизат образовани и интелигентни политически дейци, някои от които вече са заемали важни административни длъжности в региона. Част от тях са участвали във Върховния административен съвет на Западна Тракия (ВАСТ) по време на управлението на

² ДА, ф. 353, оп.1, а.е.163, л.13; Тодоров, Ив. Българите в Западна Тракия, С., 1992, с. 47–49.

генерал Шарпи.³

Тримата представители на българската общност в правителството: г-р Страшимир Дочков – министър на пощите, телеграфа и земеделието; Вангел Георгиев – министър на търговията и индустрията; и Коста Георгиев – министър на пътищата и железниците, се отличават, с висока образованост, активна обществена ангажираност и значителен принос към националноосвободителните движения. Тяхното участие във Временното правителство отразява стремежа на българската общност към защита на автономния статут на региона и към съвместни действия с турското население в условията на политическа несигурност.⁴ Една

³ 38-годишният турски политик Ахмед Тефик бей, произхождащ от заможно и влиятелно семейство в Ксанти. Завършва медицина в Бордо, Франция, и по време на Първата световна война служи като военен лекар. След войната се посвещава на журналистиката и политиката. При управлението на ген. Шарпи той е назначен за кмет на Гюмюрджина, член на ВАСТ и активен привърженик на младотурското движение. Генерал Шарпи го описва като „сглашенофил, елинофоб, интелигентен, но екзалтиран и несъръчен“ – характеристика, която отразява сложната и понякога противоречива политическа динамика в региона. Министърът на войната, подполковник Али Фуад, е професионален военен с дългогодишна служба. Преди Балканските и Първата световна война той оглавява турската жандармерия в град Драма. Министърът на просветата, Мехмед Джемал, е юрист по образование и бивш главен прокурор в Сяр и Драма. След освобождението на Западна Тракия от българските войски, Джемал е избран за депутат в Народното събрание. Останалите турски представители в правителството също са утвърдени и опитни политически фигури, с активна роля в обществения и административен живот на региона.

⁴ Д-р Страшимир Дочков, министър на пощите, телеграфа и земеделието, е завършил медицина в Берлин. През 1906–1907 г. работи като лекар към българската община и училище в Битоля, а от 1908 г. се установява в Одрин. По време на Балканската война служи като военен лекар с чин майор в българската армия. В периода на френската

от първите инициативи на Временното правителство на националната защита е

СЪЗДАВАНЕТО НА ТРАКИЙСКА АРМИЯ,

съставена от доброволчески чети на българската и турската общност. Организацията на тези формирования започва още в началото на 1920 г., като основната им цел е да осигурят въоръжена защита на автономния статут на Западна Тракия. За изграждането и въоръжаването на Тракийската армия съдействие оказват някои влиятелни фигури и организации. От турска страна помощ предлага генерал Джафер Тайар, командващ I армейски корпус, дислоциран в Одрин. Финансова

администрация в Западна Тракия живее в Караагач, където практикува медицинската си професия. Благодарение на високата си репутация сред местното население и добрите отношения с френските власти, е избран за член на ВАСТ. Началникът на френското военно разузнаване в Караагач, капитан Жамба, го описва като „много възпитан и интелигентен обществен деец“, който притежава „голямо влияние сред сънародниците си“. Вангел Георгиев, министър на търговията и индустрията, е по-слабо познат в публичното пространство, но също така играе важна роля в регионалната администрация. Привърженик на Демократическата партия, той заема длъжността помощник-префект на Гюмюрджински окръг. По време на Първата световна война работи в системата на българското военно разузнаване, отговаряйки за районите на Софлу и Димотика. При управлението на генерал Шарпи е избран за председател на Българския червен кръст в Западна Тракия, като активно насърчава сътрудничеството между българската и турската общност. Коста Георгиев е член на Върховния административен съвет на Тракия от 21 декември 1919 г., където участва в представянето на българската кауза пред генерал Шарл Шарпи. Той е един от основателите на Вътрешната тракийска революционна организация (ВТРО) и по-късно оглавява нейното ляво крило (Хасковското ВТРО). През 1925 г. става председател на Върховния изпълнителен комитет на легалната тракийска организация.

подкрепа е обещана от Али Фуад бей чрез Турския тракийски комитет, който се ангажира с предоставяне на 100 000 лева, както и от Младотурския комитет в Швейцария, който чрез фирмата „Ниазим Емин“ декларира готовност да осигури допълнителни 500 000 лева. От българска страна активно участие взимат генерал Александър Протогеров, полковниците Петър Дървингов и Николов, както и войводите Таню Николов и Тодор Александров. Тяхната роля е ключова както в организационното изграждане на доброволческите формирования, така и в стратегическото планиране на съпротивата срещу гръцката експанзия.

В края на май 1920 г. в Мъстанли (Момчилград) се провежда среща на Александър Протогеров, Тодор Александров, Таню Николов, Петър Дървингов, Ариф бей и още неколцина турски офицери. Решава се съществуващите чети да сформират обединена тракийска армия с българо-турско командване. Във формирането се включват 30 дружини начело с войводите г-р Константин Ненчев, кап. Бояджиев, Димо Николов, Руси Славов, Димитър Маджаров, Вангел Георгиев, Хюсеин чауш и др. За главнокомандващ е избран Фуад бей.⁵

На 26 май 1920 г. министър-председателят Ахмед Тефик бей връчва на генерал Шарпи официална декларация за обявяване независимостта на Западна Тракия. В документа се заявява стремеж към добросъседски отношения и гарантиране на правата на всички граждани „без разлика на раса и религия“. Успоредно с декларацията е разпространена прокламация, подготвена от г-р Страшимир Дочков, публикувана на български, турски и френски език, в която се отхвърля решението от Сан

⁵ ДА-Хаксково, ф. 637, оп.1, а.е. 49, л. 90; Тракия, № 72, 22 ноември 1923.

Ремо и се изразява протест срещу евентуалната гръцка окупация.

На 27 срещу 28 май 1920 г.

ГРЪЦКАТА АРМИЯ ОКУПИРА ЗАПАДНА ТРАКИЯ

и нейни части се разполагат покрай р. Марица, за да не допуснат войските под командването на Джафер Тайяр да се обединят с турско-българските чети в Западна Тракия. Гръцка войска заема позиции и по границата между България и Западна Тракия. Навлезлите в основните градски центрове на Западна Тракия гръцки военни части поемат административното управление.. Град Дедеагач е преименуван първоначално на Неаполис, а впоследствие получава името Александруполис – в чест на гръцкия крал Александър I, който управлява от 11 юни 1917 г. до 25 октомври 1920 г. Александър I, синът на крал Константин I, е поставен на трона от силите на Антантата, след като баща му е принуден да абдикира поради проруската си и процентрална ориентация по време на Първата световна война. Управлението на Александър I съвпада с периода на националния разкол в Гърция – остър политически конфликт между монархистите и привържениците на Елефтериос Венизелос. По време на неговото царуване Гърция участва активно във войната на страната на Антантата и разширява територията си, включително с получаването на Западна и Източна Тракия. ⁶

За да организира съпротивата на местното население Временното правителство на националната заплата издава на 28 май 1920 г. заповед за мобилизация

⁶ Трифонов, Ст. Българското национално-освободително движение в Тракия 1910-1926, С., 1978.

на годните да носят оръжие мъже и ги включва в сформираната Тракийска армия. Българският тракийски комитет разпространява позив до всички родолюбиви тракийци, с който призовава „всички братя българи и турци да подкрепят движението морално и материално, да се запишат в доброволческите дружини в Софлийски военен район под командването на началниците на доброволческите дружини Българо-турска чета, начело с войводите Таню Николов и Фуад бей, по време на поход Н. Гавраилов и Н. Георгиев”. Позивът завършва с призива „Бързайте, тракийци! С Бога напред ще издействаме автономията на Тракия под покровителството на Лигата на народите!”⁷ До края на май 1920 г. Тракийската армия, формирана под ръководството на министъра на войната Али Фуад бей, вече е напълно организирана и включва 30 дружини. Начело на тези формирования са поставени популярни сред местното население войводи, сред които: Топал Кабир, Али Галиб бей, Джемал бей, Неджметин бей, Кара Бекир, Хюсеин Чауш, Димо Николов, Димитър Магжаров, Русю Славов, Вангел Георгиев, Константин Ненчев, капитан Бояджиев и други. Според сведения на окръжния управител в Кърджали в състава на Тракийската армия влиза и голям турско-български отряд, наброяващ около две хиляди души, предназначен за охрана и контрол над планинските райони на Западна Тракия. Отрядът разполага с 14 картечници, което значително повишава бойната му ефективност.

Още в първите дни на окупацията гръцката армия се сблъсква с добре организираната въоръжена съпротива на 116 българо-турски чети и отряди, формиращи Тракийската армия. На 28 май 1920 г. в близост до Гюмюрджина се води първото сражение между настъпва-

⁷ ДВИА, Ф.24, оп.3, а.е. 959, л. 79.

щите гръцки военни части и две от четите на Тракийската армия, командвани от Али Фуад бей и капитан Бояджиев. Опитвайки се да спрат настъплението на гърците към вътрешността на Западна Тракия, българо-турските чети атакуват изненадващо челните редици на настъпващата гръцка армия. Два дни по-късно гръцките части са прогонени от селата Манастир и Сачанли. Като не разполагат с голяма добре подготвена и въоръжена армия, българо-турските чети прилагат тактиката на бързината и изненадата в своите действия, която се оказва успешна. През лятото на 1920 г. те извършват много нападения над гръцките части. На 31 май и 3 юни в сражения при селата Яйладжик и Карабае, Димотишко, четниците прогонват гръцките войници и подпалват гръцките села, а при с. Мандра разрушават моста между Софлу и Фере, за да прекъснат гръцките военни комуникации.

На 2 юни 1920 г. губернаторът на Беломорска Тракия, френският генерал Шарпи, напуска областта, с което се прекратява нейният автономен статут като „Междусъюзническа Тракия“. Това предизвиква масово изселване на българското население, което се насочва към старите граници на България. Процесът бележи значим етап в етническите и политически трансформации на региона. Отваря се една от най-тъжните страници в новата българска история. Въоръжените формирования на българо-турското съпротивително движение са изправени срещу добре екипираната гръцка армия, подкрепена от англо-френски военни части, което значително намалява шансовете им за успех.

През целия месец юни и началото на юли 1920 г. българо-турските чети извършват нападения над гръцки гарнизони, разположени в турски и български села в За-

падна Тракия, като нанасят на гърците сериозни щети в жива сила и оръжие. В края на юни българо-турска чета прогонва окупаторите от Кара Хадър, Гюмюрджинско, а в началото на юли друга чета обезоръжава 40 гръцки войници в гарнизона им в село Малък Дервент, Софлийско. Няколко дена по-късно с бой е превзет и гръцкият гарнизон в съседното село Голям Дервент. В края на юни до село Черкезкьой четите атакуват и превземат влак, превозващ оръжие за гръцката армия.⁸ Според данни, публикувани в научни изследвания, в периода юни–юли 1920 г. на територията на Западна Тракия се провеждат над 30 мащабни сражения между части на гръцката окупационна армия и формированията на българо-турската Тракийска армия.⁹ Гръцката войска отвърща с репресии, като избива мирни български жители.¹⁰ След успешните акции през първата половина на месеца четническата активност отбелязва спад.¹¹ Изпращането на нови гръцки армейски части в Западна Тракия прави борбата между двете воюващи страни още по-неравностойна. Засилването на гръцкото военно присъствие в региона обаче не е единственият фактор, допринесъл за успеха на гърците във военните действия. Особено неблагоприятно влияние върху въоръжената съпротива на местните българи и турци срещу окупационната гръцка армия оказва неизпълненото обещание за военна помощ и подкрепа от страна на Временното правителство на Източна Тракия, ръководено от Джафер Тайар.

⁸ ДВИА, ф. 23, оп.2, а.е.388, оп. 3, а.е. 56.

⁹ ДВИА, ф.23, оп.2, а.е 388, л. 334-335; Сведения относително гръцката окупация на Тракия на 28 май 1920 г.

¹⁰ Пак там, л. 360–361. Донесение от началника на 10-та дивизионна област, 10–13 юли 1920 г.

¹¹ Пак там л. 365. Шифрована телеграма на началника на 3-и пограничен сектор полк Рясков, 13. 7 1920 г.

Съществен възпрепятстващ фактор за развитието и разширяването на българо-турското съпротивително движение в Западна Тракия представлява позицията, заета от България. В стремежа си да остане лоялна към следвоенните мирни договори страната предприема мерки, наложени от победителите в Първата световна война, насочени към охрана на южната ѝ граница. Тези действия имат за цел да предотвратят дейността на Българо-турския революционен комитет, в чийто център стои войводата Таню Николов, както и формирането и преминаването на чети от крайграничните български територии към Западна Тракия.

В края на юли 1920 г. основните сили на българо-турското временно правителство претърпяват военно поражение, което води до рязко влошаване на положението в Тракия. Три месеца след конференцията в Сан Ремо, на 10 август 1920 г., е подписан Севърският договор, който потвърждава решението за предоставяне на Гърция на цяла Южна Тракия, с граници до Чаталджа.¹²

Бързото и успешно окупиране на цяла Западна (Беломорска) Тракия от гръцките войски е последвано от прилагането на целенасочена асимилационна политика спрямо българското население в региона. В рамките на тази политика се наблюдава системно ограничаване на културните и религиозните права: български училища и черкви са закрити, а хиляди българи са подложени на интерниране на егейски острови, принудителна мобилизация, насилствено изселване и различни форми на репресии. Тези действия оказват трайно въздействие върху демографската и етнокултурна структура на областта.

¹² А. Разбойников, цит. съч., стр. 13

След турското поражение в Източна Тракия

ИНИЦИАТИВАТА ПРЕМИНАВА В РЪЦЕТЕ НА ТРАКИЙСКИТЕ БЪЛАГАРИ.

В края на лятото на 1920 г. в Хасково се провежда среща на водещите войводи, които вземат решение за създаване на главно командване, предназначено да ръководи въоръжената съпротива в Западна Тракия. За главен войвода е избран Таню Николов, който успява да координира действията на разпръснатите и самостоятелни действащи чети.¹³ Това значително повишава тяхната оперативна ефективност. Въведени са общи тактически принципи, разпределение на райони за действие и механизми за обмен на информация, което позволява провеждането на по-мощни акции, включително нападения над гарнизони, саботажи и защита на българското население от репресии. Въпреки усилията за централизация четническото движение остава ограничено поради липса на ресурси, външна подкрепа и неблагоприятна международна обстановка. Гръцката армия, подкрепена от западни сили, разполага с превъзхождащи сили и логистика, което затруднява устойчивото развитие на съпротивата. Освен това репресиите срещу българското население, включително интернирания, затваряне на училища и черкви, създават допълнителни пречки пред мобилизацията.

В началото на 1921 г. в Пловдив се срещат Димитър Магжаров, Димитър Янков, Коста Митев, Георги Калоянов, Руси Славов и др. участници в революционните борби. От турска страна връзката се осъществява от

¹³ ДА-Хасково, ф. 656 к, оп.1, а.е. 1-5.

Фуад бей.¹⁴ Сформираниите чети се активизират и провеждат редица акции в Западна Тракия, което прави несигурен тила на гръцката армия и улеснява кемалистите в Мала Азия. Продължителната война изчерпва гръцките сили и властите в Западна Тракия мобилизират българското мъжко население на възраст между 18 и 32 години.

През есента на 1921 г. се прави опит за ново активизиране на четническата дейност. В Хасково няколко войводи създават Вътрешната тракийска революционна организация (ВТРО/ с главно командване, състоящо се от Димо Николов, Коста Георгиев, Димитър Магжаров, Пейо Поптрендафилов, и кап. Владимир Пондимчев.¹⁵ Организацията няма активни действия до есента на 1922 г.

На проведената през април-май 1922 г. конференция в Генуа искането на България за излаз на Бяло море и предоставяне на зона под български суверенитет в пристанището на Дедеагач (днес Александруполис) е отхвърлено.¹⁶ Подкрепени от решенията в Генуа, Гърция предприема настъпление в Източна Тракия и установява контрол над региона. Войските на Джафер Тайяр са разбити, а самият той е пленен и отведен в Атина. След поражението значителна част от турските сили и местното население се изтеглят към територията на България, където се установяват 385 офицери, 3239 войници и 22 200 цивилни граждани.¹⁷

На 26 август 1922 г. кемалистките войски разгромяват централната и южната групировка на гръцката

¹⁴ Архив на ТНИ, л. ф.27, а.е. 6.

¹⁵ НБКМ-БИА, ф. 681, а.е.32, л. 10.

¹⁶ Пак там; Разбойников, цит. съч., стр.13.

¹⁷ В. „Тракия“, бр. 46, 21 май 1922.

армия. Разтревожени от случващото се, Англия и Франция налагат подписването на „Военна конвенция между съюзените сили и правителствата на Великото народно събрание на Турция и това на Гърция“.¹⁸ По съществени моменти в нея, които засягат Тракия, са: 1. Гръцките войски да се оттеглят от Източна Тракия 15 дни, след като влезе в сила примирието. Почти едновременно с това регионът трябва да се опразни от гръцките административни власти. 2. В областта да се настанят граждански органи на Великото народно събрание на Турция.¹⁹ Успехът на Нова Турция започва да променя позицията на страната по въпроса за автономността на Тракия.

През ноември 1922 г. все още нагласата за политическа автономия на Тракия не се променя. В с. Казаклъ (Казаците), Кърджалийско, се провежда среща на ръководителите на въоръжената борба в Тракия. Присъстват войводите Т. Николов, Д. Николов, К. Ненчев, П. Поптренафилов и др. От турска страна участват полк. Руфат бей, Фуад бей и др.²⁰ Предприемат се решителни стъпки към организиране на съвместна въоръжена съпротива. Проведената в Кърджалийско среща се превръща в повратна точка за създаването на Българо-турската вътрешна тракийска революционна организация (ВТРО), която да организира въоръжената борба за пълна политическа автономия на Тракия. Разширява се организацията за четническа дейност. В ръководния комитет българската страна е представена от Таню Николов, който е избран за главен войвода на организа-

¹⁸ Ив. Алтънов. Източния въпрос и Нова Турция с особен оглед към интересите на България. С., 1926, с. 224-228.

¹⁹ Пак там.

²⁰ ДА-Хасково, ф. 656к, оп.1, а.е. 4, л. 5.

цията и поема командването на съвместните българо-турски въоръжени сили. Турската страна е представена от Фуад бей и Кемал бей.²¹

*Българо-турската вътрешна тракийска
революционна организация, 1922 г.*

Създаденият съюз е скрепен с подписването на протокол, регламентиращ отношенията между двете страни, както и чрез полагане на клетва пред главния войвода. Изработени са устав и правилник, в които са формулирани основните цели на организацията и средствата за тяхното постигане.

В своите спомени войводата Таню Николов отбелязва този момент: „През 1922 и 1923 г. бях избран за главен войвода на българските и турски чети, за да действуваме против гърците в Гюмюрджинския окръг за свободата на Беломорието.“²²

²¹ Пак там.

²² Николов, Т. *Спомени на Войводата*, неиздаден ръкопис, архив НБКМ, ф. 112, л. 37.

*Фуад бей, Таню Николов и Хикмет бей,
дейци на Вътрешната тракийска
революционна организация*

През целия месец ноември на 1922 г. дейците на ВТРО разгръщат енергична организационна работа. С участие на местни хора се създават пунктове по цялото проте-

жение на българотурската граница. Главният войвода Т. Николов назначава войводи за началници на отделните пунктове. Войводата Яни Попов отговаря за пункта в Ортакьой (Ивайловград), Георги Ангелов – на Кошукавак (Крумовград), Вълчо Стоенчев – на Кърджали, Благо – на Дарьдере (Златоград), Стоил Георгиев, Чанко Златев и Иван Русинов отговарят за селата, през които предимно става прехвърлянето в Тракия.

Пунктовете началници имат изключително важни задачи – да осигуряват храната, облеклото, средствата, необходими за въоръжаване на четниците, грижата за безпрепятствено преминаване на четите в Тракия и тяхното посрещане при завръщане от акциите. Четите получават подкрепа от настанените в региона тракийски бежанци, които образуват помощни комитети за събиране на средства, на цървули, навуца и пр. Сред имената на хората в тези комитети, които предоставят средства, са и тютюноотърговците Димитър Дяков, Георги Вулев, Димитър Кудов, представители на заможната част от тракийските бежанци.²³ Формира-

²³ ДА-Хасково, ф.656к, оп.1, а.е.1, л.199.

ните въоръжени чети са разпределени в девет революционни групи, ръководени от опитните войводи Коста Ненчев, Петър Чанкџов, Рафаил Каракачанов, Стайко Запъртов, Коста Митев, Руси Андонов и др. Освен тях са създадени и група „Луна“, командвана от кап. Асен Лазаров, и група „Зора“, командвана от войводата Димитър Маджаров.

Според данните от вedomостите на организацията четите с български войводи са 13 с обща численост 392 души. Наред с тях са формирани и действат седем чети, начело с войводи турци – Топал Кагур, Шефкет бей, Кара Бекир, Юмер Чауш, Мустафа чауш и др. Общият брой на турските четници надхвърля 200 души.²⁴ Реалната военна сила на ВТРО по това време достига до 20 добре въоръжени и екипирани чети с общо 600 души въоръжени мъже и стотици членове на селската милиция и бойни групи, подпомагащи действията по границата. Оръжието се набавя от самите четници или е закупено от организацията. Оръжейният им арсенал се състои от две оръдия с 281 снаряда, 3 тежки картечници с 16 000 патрона, 163 пушки, предимно от системата „Манлихер“, с 8805 патрона, една бомбохвъргачка, една автоматична пушка и стотици бомби.²⁵

Нерядко българските власти компенсират недостига на оръжие по нареждане на правителството и въоръжават четите преди преминаването им в Тракия. Като пример може да се посочи въоръжаването на първата революционна група, командвана от г-р К. Ненчев. Тя се подготвя в края на ноември 1922 г. и се въоръжава от складовете на Хасковския гарнизон с 49 пушки и голям брой патрони. От ноември 1922 г. до края на юни 1923

²⁴ Пак там, л. 197.

²⁵ Пак там, л. 198.

г. четите извършват в Беломорска Тракия множество акции и хвърлят в ужас гръцките окупационни власти. На 21 ноември няколко чети нападат разположени военни складове и подразделения в селата Шахин и Чепени. След три часа ожесточена стрелба гръцката част е разбита, а оръжието им е пленено.²⁶ Акцията не преминава напълно успешно, тъй като четниците се разпиляват по къщите да събират оръжието на гръцкото население, а то пък се възползва от настъпилния хаос и открива яростна стрелба почти от всяка къща. Същият ден се провежда акция на смесената българо-турска чета, командвана от Фуад бей, над с. Чала Перди. В 6-часово сражение е унищожена една гръцка рота, 20 души от състава ѝ загиват.²⁷

През втората половина на ноември 1922 г. голям отряд от 85 души, командван от Тодор Хвойнев, П. Чанкьнов и кап. Андреев, преминава границата при пункта в Смолян и се насочва към с. Исьорен. След като прекъсват телефонната линия, те нападат гръцкия гарнизон, разположен в селото. С гъжд от ръчни гранати и непрекъсната стрелба превземат Исьорен и прогонват гарнизона. Кавалерийско поделение се опитва да помогне на войниците от гарнизона и напада четниците при с. Мемково, но е разбито и разпръснато. На 23 и 24 ноември български чети атакуват гръцките части при с. Еникьой, Дедеагачко, и взривяват част от жп линията Дедеагач – Одрин, близо до Фере.²⁸ По същото време около 200 души четници начело с войводите Георги Арнаудов и Димо Янков превземат Лозенграг.²⁹

²⁶ Пак там, л. Л. 84.

²⁷ Трифонов, Ст. Цит. съч. л. 110.

²⁸ ДА-Хасково, ф. 656к, оп.1, а.е. 1, л. 36.

²⁹ Пак там л.а.е.5, л.8.

Необходимостта от общ координиран план за действие на четите довежда до провеждане на военноводско съвещание на 8 декември 1922 г. в с. Арнауткьой (дн. Гугутка), Кърджалийско. Той се изработва и приема под ръководството на главния войвода Таню Николов, като всеки войвода получава писмена заповед за извършване на определени акции.³⁰ Планът влиза в действие още на 8 декември, когато Първа революционна група командвана от войводата К. Ненчев, съставена от четири чети с войводите Н. Царев, Ив. Дамянов, Р. Каракачанов и Н. Самарджиев, преминава границата и навлиза в Западна Тракия. При българо-мохамеданската махала Конски гроби четниците разгромяват устроената им засада и продължават към с. Съчанли,³¹ Гюмюрджинско. На следващия ден, на среща между г-р Ненчев и войводите Димитър Магжаров и Митрю Аркумарев, се взема решение за съвместни действия по железопътната линия Гюмюрджина-Дедеагач. Атаката се провежда на 16 декември вечерта. След възникнали противоречия Първа революционна група се разделя на две части. Р. Каракачанов, Н. Царев и Н. Самарджиев остават в Тракия със своите чети, а К. Ненчев се прибира в България с 40 души четници.³² На 25 декември 1922 г. в България се завръща 80-членната революционна група „Зора“, водена от войводата Д. Магжаров, която действа в Тракия повече от три месеца.³³

В началото на месец януари главният войвода Т. Николов, обезпечен от противоречията между войводите и опасността от разцепление на организацията между

³⁰ Пак там, л. 164.

³¹ Пак там, л. 87.

³² Пак там, л. 67.

³³ Пак там, л. 3-6.

българите и турците, предприема обиколка на пограничните пунктове. Целта е да се види състоянието и настроенията на място, както и да се стегне дисциплината. След извършената обиколка следва

ПОРЕДИЦА ОТ НАПАДЕНИЯ В ЗАПАДНА ТРАКИЯ,

които хвърлят в паника окупационния гръцки режим. Още през първата половина на януари се формират три специални чети при пункта в с. Кютюклии (Корен). Четите са със състав от по 25 души, командвани от Д. Магжаров, Д. Николов, Ст. Запъртов и Р. Каракачанов.³⁴ Тяхната задача е да извършат едновременно нападение над градовете Гюмюрджина и Дедеагач. На 11 януари 1923 г. войводите повеждат четниците за първата акция на 13 януари. Силните валежи и придошлите реки затрудняват прехода, четите се придвижват по-бавно и изпълнението на задачата се забавя.

В полунощ на 15 януари 1923 г. четата на Д. Магжаров навлиза в Дедеагач и напада с ръчни гранати войнишкия лагер, разположен на палатки близо до българската черква. В донесение до главния войвода Д. Николов съобщава: „... в 12 часа полунощ аз с 15 четника навлезох в Дедеагач и нападнах един войнишки лагер, който беше на палатка до Българската черква. Нападението се извърши с бомби. Научихме се след това, че нападението е всяло голяма тревога между войската и в града, имало доста избити гръцки войници. Опитавме се да хвърлим и един трен до града, но след нападението на лагера трена спре на военната спирка. Същата нощ Димо Николов, за да отвлече вниманието на гръцките гарнизони зад гърба ни и ни даде възможност да се оттеглим, напра-

³⁴ Пак там, л. 3-6.

ви демонстрация с бомби в с. Дримшли, което е населено с бежанци от Мала Азия. Настъпва голяма паника не само сред войниците, но и сред цивилното население. Убити са много гръцки войници и никой не преследва четата.”³⁵

Събитието намира широк отзвук в българския печат. В. „Мир” от 2 февруари 1923 г. отбелязва на своите страници: „В Западна Тракия чети и терор”. На 16 януари 1923 г. четата, водена от Запартов и Каракачанов, се озовава в Гюмюрджина, а на 1 февруари войводата Рафаил Каракачанов известява главния войвода на ВТРО Т. Николов за извършената акция: „Донасям ви следното: възложената задача изпълних напълно – именно: на 16 януари вечерта в 11 и половина часа бяхме пред пехотинските нови казарми в „Багемлика“ – гр. Гюмюрджина и в същия час, заедно с четниците си, атакувахме целите казарми, където бяха настанени гръцки войски, заедно с картечния им обоз и снаряжение. Хвърлихме 40 бомби бухалки, които всички експлодираха сполучливо и поразиха неприятеля, след което се изтеглихме, без да дадем никакви жертви от наша страна. Получих сведения на другия ден, че неприятелят има около 60 убити и повече от 100 души ранени, заедно с 15-20 мулета и двама офицери са паднали убити, които два дни са стояли незаровени. Паниката и уплахата на целия гарнизон и цялото гръцко население е била на другия ден неопикуема и впоследствие на другия ден са арестувани повече от 150 души турци и българи, особено от турската махала „Кьор махале” в гр. Гюмюрджина. Вследствие на това наше нападение околните войскове части са деморализирани и отказват да изпълняват заповедите на офицерите и в Гюмюрджина е избухнал бунт между войници-

³⁵ Пак там, л. 3.

те и командването. Турското и българското население в цяла Гюмюрджинска околия посрещна с голяма радост това сполучливо нападение. Оставам на поста си с четниците си... Очаквам Вашето лично пристигане или нареждане. С поздрав – войводата: Р.Т. Каракачанов, 1 февруари 1923 г.³⁶

Успешните акции окуражават четите и смелостта им стига до там, че на 24 януари част от четата на Димо Николов, командвана от А. Попалексиев, навлиза в град Фере и атакува с бомби щаба на 12-а гръцка дивизия. Има жертви сред щабните офицери и войниците, а автомобилът на генерала е изгорен. На 19 януари друга чета избива охраната на един от мостовете на жп линията между Ксанти и Гюмюрджина. По това време Първа революционна група навлиза в Западна Тракия, но не успява да извърши определените акции. Войводата на четата Т. Стоенчев обяснява в донесението си до главния войвода, че причината за това са изключително студеното време и гладът. Освен това според него четниците са в голямата си част близки роднини, което се явява като пречка за дисциплината и повечето от тях са имали за цел да преведат семействата и добитъка си в България.³⁷

Като се изключат неуспешните действия на Първа революционна група, почти всички останали акции преминават според предварителните планове и поставят планинските части на Западна Тракия под контрола на българските чети, а жп комуникациите между селищата са нарушени. За да се планират следващите задачи на 30 януари 1923 г. се провежда съвещание в местността Кютук бурун. Учатстват войводите Д. Николов, М.

³⁶ Пак там, л. 63-65.

³⁷ Пак там, л. 109.

Аркумареv, К. Чипев, Ст. Запъртов, Р. Каракачанов, Ст. Терзиев, Т. Стоенчев и В. Богуров. Войводите отчитат обстановката в областта, която показва засилен натиск срещу българското население и подготовката на гръцкото командване за контраофанзива срещу четите. Отчита се необходимостта местното българско население да се въоръжи, за да подпомага четите. За да противодейства на четническият натиск гръцкото военно командване съсредоточава на територията на региона военни части с тежка артилерия. Заповедта гласи да се заличи всичко българско в цялата околност, което означава погром и разорение на българското население. Районите на действие на българските чети са обезлюдени. В селищата се настъняват последователно гръцки бежанци от Източна Тракия и Мала Азия, които са враждебно настроени към българите. Това принуждава четите да прекратят действията си и да започнат да превеждат на групи българското население отвъд границите.³⁸

Тежката зима на 1923 г. довежда до спадане на активността и ВТРО се принуждава в края на февруари да изтегли всички чети в България. Липсата на средства довежда до разпускането на някои от тях. Освен заради климатичните условия четите се оттеглят и поради съсредоточаването по източния бряг на р. Марица на стохиядна гръцка армия, която получава заповед да заличи всичко българско в областта.

По време на конференцията в Лозана, през пролетта на 1923 г., за да привлечат вниманието на западните дипломати към участието на българското население в Тракия, четите отново активизират дейността си. През март 1923 г. в турското село Балджибук (дн. Бук/ се

³⁸ Пак там а., 10.

срещат Т. Николов и Руфат бей, за да изработят план за нападение над с. Каеджик, Софлийско, където квартирува гръцка военна част. Сформиран е българо-турски отряд от 100 души добре въоръжени и екипирани четници под командването на Руфат бей. Успешното нападение се извършва след старателно разузнаване. По същото време смесен българо-турски отряд, командван от Топал Кагур, напада и разгромява гръцката застава при с. Авжи Виран. При атаката загиват командирът на заставата и войводата на четата.

На 31 март 1923 г. в Западна Тракия преминава Седма революционна група начело с Руси Андонов, за да извърши атентати по жп линията Дедеагач-Гюмюрджина-Ксанти, но слабата дисциплина разкрива присъствието на четата и тя е принудена да се прехвърли в България, без да изпълни задачата си. Нападенията на турски и български чети продължават и през лятото на 1923 г., но постепенно оредяват. Още през пролетта на 1923 г.

ПРАВИТЕЛСТВОТО НА АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ ЗАПОЧВА ДА ОГРАНИЧАВА ДЕЙНОСТТА НА ВТРО,

което е наложено от решенията на Лозанската конференция. Става ясно, че Тракия ще бъде поделена между Гърция и Турция и това слага край на съвместната дейност на българските и турските чети. Обстановката се усложнява след извършения на 9 юни 1923 г. преврат в България. По това време главният войвода Таню Николов е в София, за да се ориентира в създадената ситуация. На среща с началник-щаба на армията му се казва, че категоричното решение на новото правителство е прекратяване на въоръжената дейност в

Западна Тракия и в тази посока получава нареждане да пристъпи към обезоръжаване и разпускане на четите, което войводата отбелязва в своите записки: „След преврата и падането на земеделското правителство по молба на Военното министерство заминах за границата и обезоръжих турските и българските чети, като предадох всички муниципии и оръжие на военните власти, а именно две оръдия, три картечници, всичките пушки, бомби, гранати, мулета, коне и други военни пособия.” Ръководството на ВТРО изработва план и на 1 юли 1923 г. започва разоръжаване и разпускане на четите, което продължава до 11 юли. С това фактически се слага край на четническото движение в Западна Тракия, но 50-годишният тогава войвода продължава да живее със съдбата на тракийското движение: „На 2 март 1924 г. свиках конгрес на тракийската организация, на който направих изложение на положението и дадох отчет по всички разходени суми и на който конгрес бях пак преизбран отново за главен войвода и освободен от отговорност. След това поради напреднала възраст се прибрах в Асеновград, дето съм и днес като мирен гражданин-мелничар.”

Борбата за запазване на българския характер на Тракия в периода 1919–1924 г. е свидетелство за несломимия дух на българското население, изправено пред драматични политически и етнически трансформации. Въпреки усилията на тракийската организация и личната отгаденост на нейния главен войвода, който на 2 март 1924 г. свиква конгрес, дава отчет и се оттегля от активна дейност, резултатът от тази борба е горчив. Тя завършва не с победа, а с отстъпление – не заради липса на воля, а поради непреодолимите външни обстоятелства.

*Войводата Таню Николов заедно
с македоно-одрински опълченци*

Следвоенните решения, наложени от победителите в Първата световна война, преначертават картата на Балканите и превръщат региона в сцена на нови териториални амбиции. В този контекст Гърция, подкрепена от западните сили, започва реализацията

на своята „Велика идея“ – проект за териториално разширение, който поставя под заплаха етническия облик на Тракия и води до системна асимилация и изселване на българското население. Макар и завършила с оттегляне, борбата на тракийци остава морален връх в историята на националните усилия за защита на българската идентичност. Сто години по-късно тя напомня, че дори когато политическите ветрове са неблагоприятни, съпротивата срещу забравата и обезличаването е дълг, който поколенията трябва да помнят и почитат.